

KISS GÁBOR ZOLTÁN

Inspiratív metahistóriai elegy

Az *újhistorizmus* (new historicism), más néven – számos elnevezése közül talán a legindokoltabbat használva – *kultúrpoézis* (cultural poetics) a hazai irodalomértelmező gyakorlat számára nem ismeretlen fogalom. Az általa jelölt irodalomkritikai attitűd mibenléte viszont korántsem egyértelmű ugyancsak értelmezői közösség(ek) számára. A különböző elnevezései melletti és elleni érvek sokaságától, valamint az általuk jelölt heterogén „irányzat” ismeretétől bevezetőnkben eltekinthetünk – lévén azt a *Helikon* 1998/1-2-es újhistorizmus-száma már körvonalazta. Másfelől itteni feladatunk nem is teszi szükségessé egy eredendően *irodalmi* kontextusban használatos és *irodalmi* művekkel foglalatossá kódkódolás kizárólagosan irodalomtudományi vonatkozású kifejtését. Az, hogy a jelen fórum nem feltétlen igényli az újhistorizmus kifejezeten e tárgyú eredményeinek taglalását, azt sem engedheti meg, hogy ha mégoly vázlatosan is, de ne érintsük az elsősorban mégiscsak irodalomelméleti problematikát. Nem mintha az e bevezetést követő szöveg bármilyen, akár a szűkebben vett irodalomtudományos közösség szempontjából is „magáért beszélne”. Ellenkezőleg, rendkívül heterogén jelenségről tudósít, melynek – bár különböző kritikai fórumok e tárgyú állásfoglalásai máris beszivárogtak a honi irodalomrendszerbe – még korántsem zajlottak le a nyugati polémiáihoz mérhető itthoni vitái. Ettől ugyan aligha kell tartanunk, az újhistorizmus esetleges szemléleti hozadéka viszont feltétlen megérdemli a szélesebb körű szakmai figyelem megalapozását. Annál is inkább, mivel meggyőződésünk, hogy az újhistorizmus történetfilozófiai szempontból – ha nem is a bénító újdonság erejével ható, mindazonáltal – inspiratív metahistóriai eleggyel szolgálhat a nem szigorúan szakirányú érdeklődés számára is. Az irányzat heterogén jellegéből adódik a dolgozat csapongó – és nem feltétlen az „autentikus” újhistorizmus-olvasatot hajszólo – témafelvetése, melynek egyetlen célja egy a kultúrpoétikát tekintve releváns történetfilozófiai kontextusban mozgó újhistorizmus-olvasat körvonalazása.

Az alábbiakban tárgyalásra kerülő – a téma összetettségéből adódóan többé-kevésbé esetleges – témakörök: (1) az irodalomtörténeti kanonicitás kérdése; (2) a „társadalmi energia” – mint trópus – (ir?)relevanciája; (3) a mikro- és makrofókuszú (irodalom)történetírás és ez utóbbiak közti választás (egyelőre eldöntetlen) szükségessége; valamint (4) a (poszt)kolonialista metaforika érzékletessége – szándékaink szerint a kulturális poézis értelmezési keretként szolgálnak majd.

(1) Az újhistorizmus elméleti előfeltevéseit *részben* képező posztstrukturalizmus egyik máig forgalomban lévő előfeltevése szerint egy adott szociokulturális kontextusban különböző kényszerek mentén szerveződő gyakorlatok képezik azon határokat, melyekhez a benne élő individuumoknak szubjektummá válásuk folyamán alkalmazkodniuk kell. A koncepció talán legmarkánsabb megfogalmazója, Michel Foucault egyaránt hangsúlyozza a „szubjektivitás immanens társadalmi meghatározottságát, valamint (...) e meghatározottság nyelvi dimenzióját”.¹ A determináció logikájából adódóan mindez együtt jár azzal, hogy az ezen, megjelölésen széles határokon túl kóborlóakra nézvést a következmények igen szigorúak lehetnek. Ám nem szükségképpen azok. Léteznek olyan kevésbé látványos büntetések, kirekesztő eljárások is, melyek nem direkt represszív módon fejtik ki hatásukat. Egy adott kultúra alrendszerként megjelenő irodalomrendszerben ugyancsak működnek ilyesfajta, a határokon kívülre kerültekkel, kirekesztettekkel szembeni non-represszív *disszkurzív* techni-

¹ Csontos Szabolcs: Foucault szubjektum-felfogása. *Helikon*, 1995/1-2. (Posztzemiótika) 128.

kák. Egyik legjelentősebb intézményük a *kánon* – itt mint konkrét megvalósulásaitól elvonatkoztatható absztrakt hatalmi eszköz –, melynek szempontunkból legfontosabb attribútuma éppen a tárgyalt határok történelmileg rekonstruálhatatlanná tétele. Pontosabban: általa „múlt és jelen között olyan fajta diszkontinuitás [jön létre], melyen csak nagyon bonyolult módon lehet áthatolni”.² A határok – melyekről kettős értelemben, egyrészt konkrét intézményi, másrészt ismeretelméleti szempontból beszélünk – elmosódása sem problémátlan, tudniillik a jelenség, mivel a kirekesztett attitűdök, gondolkodásmódok helyett nem kínál megnyugtató alternatívát, egyben elő is hívja a rájuk irányuló vágyat. Egyfelől az irodalom kultikus megközelítései a *rendszeridegen* elemeket megpróbálják kiterelni az irodalomrendszer centrumából annak perifériájára felé, másfelől a kánon maga is centruma és perifériája közt oda-vissza áramló művek összességéként értelmezhető. A helyzetet nagyban bonyolítja, másfelől gazdagítja az a körülmény, hogy a múlt és jelen közti kapcsolatot létrehozását célzó eljárások, mivel a történelmet és kultúrát egyaránt diszkurzív gyakorlatok összességéként ismerik fel, intertextuális viszonyba állítják őket a kánon szövegeivel.

Az irodalom hagyományos történeti szempontú vizsgálata, az irodalmival kapcsolatos (és a művekbe benne foglalt) egykori összefüggések, utalások és célzások filológiai rögzítése – a kultúrpoétika megközelítése szerint – legtöbbször nemhogy nem rekonstruálja a határokat, de passzív kegyelletteljeségével egyenesen fokozza az irodalmi szféra „bebörtönözését” saját autonómiájába.³ Ennek mögöttes okaként általában – az újhistorizmus létrejöttének irodalomkritikai közegében domináns *újkritika* (new criticism) esetében úgyszintén – a fent említett, történetileg változó szociokulturális határokkal szembeni érzéketlenséget találjuk. A kulturális poézis feltételezései értelmében a határok felfedésével, melyekhez mérten az egykori művek megszülettek, valójában kevésbé elvont – nem pusztán az irodalom misztikus felhőjébe burkolózó – értelmezői terepre jutunk. Továbbá, mivel „egy irodalmi mű gondos olvasata ama kultúra mélyebb megértéséhez vezet, melyben létrehozták”⁴ – az elképzelés látványosan a kulturális megértés szolgálatába állítottként képzelettel az irodalom tanulmányozását. Ez egyfelől igaz, másfelől a dolog oda-vissza egyaránt értelmezhető, ti. az olvasás az irodalmi felőli érdekekkel is bírhat. Ami szempontunkból fontos, az az, hogy a kérdéseit ily módon rendező kultúrpoézis – minthogy meglátásait leggyakrabban a (nyugati) kánon centrumában álló szerzőkön, műveken trenírozza – jelentős *de-* és *rekanonizációs* potenciállal bír.

Az újkritika melletti, az irodalmi művet más értelemben transzcendáló megközelítés sajátos esete lehet az irodalmi műhöz való, *interszubjektív* viszonyulás.⁵ Ez az előbbi, egyirányú-vertikális jellegű viszony helyett egy egymás közti-horizontális relációba állítja a művet és befogadóját, aki ezáltal, figyelemáthelyeződése eredményeként a szöveg „testével”, „érzékeségével”, a „szöveg másikával” stb. foglalkozik. Az újhistorizmus francia posztstrukturalista gyökerei – elsősorban Jacques Derrida – egyértelműen implikálják ezt a módosult transzcendáló arculatot. Így nem nehéz érvelni a kulturális másságot játékba hozó kultúrpoézis interszubjektív én-mű viszonya mellett.

A posztstrukturalista hatás azonban csak *egy* a tárgyunkat ért számos inspiratív tényező közül. Az érvelést megfordítva talán nem tűnik túlzásnak, ha az újhistorizmus által szorgalmazott kritikai attitűdöt, a kultúrpoétikát – a 16. századi írásformáknál tapasztalt, általános retorikai áthatottsághoz mérhető, egyfajta „felettes műfajként” értelmezzük a mai angolszász (irodalom)történeti stúdiumokban. Különmű történeti előfeltevéseit tekintve mind a foucault-i (az egyes történeti alakzatok *logikájáról* és nem *fizikájáról* beszélő) archeológiával, mind a Hayden White-féle narratív történetelmézzel (tropológia), mind a nagy törté-

² Klaniczay Gábor: Foucault és a történetírás. Magyar Lettre Internationale, 1998 őszi, 13.

³ Vö. Greenblatt, Stephen: Shakespeare és az ördögűzők. Helikon, 1998/1-2. (Az újhistorizmus) 86. ford. Kiss Gábor.

⁴ Greenblatt: Culture (szócikk). In: Critical Terms for Literary Study. Szerkesztette: Thomas McLaughlin – Frank Lentricchia. Chicago, The University of Chicago Press, 1995.

⁵ A fenomenológiai értelemben vett transzcendentális interszubjektivitásról van szó.

nelmi tendenciáktól a történelmi „kis elbeszélések” felé forduló mikrohistoriával, mind pedig a történelem Walter Benjamin-i „száírány ellen fésülésével”⁶ párhuzamba állítható.

(2) Az „irányzat atyjaként” számon tartott és fentebb idézett Stephen Greenblatt *Shakespearean Negotiations* című könyvének bevezetőjében⁷ Shakespeare művészetéhez vonzódásának különös magyarázatát adja. „Hagyományos ízlésemmel összhangban a legmaradéktalabb intenzitást Shakespeare-nél találtam meg”. „Intenzitás” alatt hasonló dolgot ért, mint amit Harold Bloom a kanonizáló és kanonizált *The Western Canon*ban az újhistoristák szemére vet. Szerinte az újhistoristák számára Shakespeare „univerzalizációja nem történelmi, hanem fundamentális jellegű; az életüket viszi színre. Karaktereiben saját gyötrelmeikkel és fantáziáikkal szembesülnek és konfrontálódnak – nem pedig a korai merkantilista London társadalmi energiáinak manifesztációival”.⁸ A társadalmi energia – mint rámutat – nem egyéb mint *trópus*, mint ahogy a „szerző halála” vagy az „esztétikai autoritás és kreatív hatalom” is azok. Bloom kritikájának megértéséhez előbb tisztáznunk kell a „társadalmi energia” fogalmát. Greenblattnél ezt „csupán közvetve, hatása alapján azonosíthatjuk: abban a *képesség*ben érhető tetten, amely bizonyos verbális (...) nyomok számára lehetővé teszi, hogy azok kollektív fizikai és mentális tapasztalatokat hozzanak létre és formáljanak”⁹ – azaz Bloom nem téved, amikor a társadalmi energiát a freudi libidóval hozza párhuzamba, bár itt Greenblatt szándéka szerint inkább a görög *energeiára* kellene asszociálnunk. E *képesség* birtokába bizonyos alku- és cserügyleteken (negotiation) keresztül jut egy adott szöveg, s ez lesz az, ami – Bloom vádjával ellentétben *aligha* obskurus tényezőként – e szöveg későbbi kánonpozícióját is meghatározza, valamint – az „egykori és mai” közt feszülő diszkontinuitást figyelembe véve – azt meg is indokolja. E meghatározás csakis hozzávetőleges lehet, mivel a társadalmi energia nem fizikai, hanem *retorikai potenciál* – így *aligha* mérhető.

Az említett cserügyletek közül a leggyakoribbak a *kisajátítás*, *vásárlás*, szimuláció általi, metaforikus és szinekdoché vagy metonímia általi *szimbolikus elsajátítás*.¹⁰ Mindezek alatt a társadalmi energia különböző módon történő cirkulációját kell értenünk a hagyományosan *irodalminak* és *nem irodalminak* nevezett szférák között. Továbbá azt, hogy e szférák közti *permeabilis* határok¹¹ kijelölése sokszor éppen a beáramlott energia segítségével történik, végül, hogy a határokon belüli hatásmechanizmusok a külső folyamatok lenyomatai (és fordítva). A *kultúra poétikája* kifejezésen Greenblatt az ezen összetett „értelemre” irányuló figyelmet érti.

A szférák közti tranzakciók „valutáját” – marxi terminussal – *kulturális tőkének* nevezi, melynek „mennyiségét” a szövegek nyugati kánonban betöltött pozíciója jelzi (lévén a kettő konvertibilis). Ezen a ponton térhetünk vissza Bloomhoz, aki a marxista kritika kánonkonceptiójától eltérő javaslattal áll elő: számára a kánon „a túlélők listája”, olyan művekké, melyek különféle társadalmi erők közt zajló küzdelem *ideiglenes*¹² győzteseként nyernek értel-

⁶ Benjamin, Walter: *Angelus Novus*. Magyar Helikon, 1980. 965. (A továbbiakban: Benjamin 1980.)

⁷ Magyarul: A társadalmi energia áramlása. In: *Testes* könyv I. Szerkesztette: Kiss Attila Atilla – Kovács Sándor s. k. – Odorics Ferenc. Ictus és JATE Irodalomelmélet Csoport, Szeged, 1996. 355-372. (a továbbiakban: A társadalmi energia áramlása) ford. Bocsor Péter.

⁸ Bloom, Harold: *The Western Canon. The Books and School of the Ages*. Papermac, London, 1996. (1994) 38-39. (a továbbiakban: Bloom)

⁹ A társadalmi energia áramlása 360. (kiem. K. G.)

¹⁰ Vö. A társadalmi energia áramlása 362-364.

¹¹ A „határ” kifejezés a dolgozatban kettős értelemben használatos. Jelöli egyrészt a korábban említett globális – egy adott társadalmi-kulturális formáció egészére jellemző –, másrészt a tőle nem elválasztható „belső-külső” / „irodalmi-nem irodalmi” / „háttér-figura” dichotómiát szervező határokat.

¹² Szegedy-Maszák Mihály szerint a „kánonok lényegéhez tartozik, hogy már megalkotásuk pillanatában érvényüket veszítik.” (Irodalmi kánonok, Csokonai Kiadó, 1998. 194.)

met, ám ennek a küzdelenek – mint írja – „vajmi kevés köze van az osztályharcához”.¹³ Az osztályharc fogalmának – „mely a Marxon nevelkedett történésznek mindig szembe előtt lebeg”¹⁴ – reflektálatlan, vulgáris használata csakugyan irreleváns szempontokat hozhat be az értelmezésbe. Azonban léteznek árnyaltabb, ugyancsak *tropikus* osztályharc-konceptiók is, mint Walter Benjaminé, aki *A történelem fogalmáról* értekezve a „történelem vesztesei” és az ő nevükben síkraszálló „történelmi materializmus” alatt nem valamiféle ködös történelmi igazságszolgáltatást propagál, hanem – az újhistorizmus, kulturális materializmus és társaik felől nézve – komoly elméleti munícióval szolgál a(z angolszász) kultúrkritika számára. (Greenblatt a fentebb idézet *Culture*-szócikkében a kevés említett „kötelező olvasmány” közt nem véletlenül említi Benjamin *Illuminations* című antológiáját.) Bloom a „túlélők listájává” tett kánonával tagadja a társadalmi energia körforgásának művészetbefolyásoló jellegét. Jó-zárságot sugalló érve szerint aligha hihetjük, hogy Shakespeare akár egyetlen színjéért is e cirkulációt tehetnének felelőssé. Valójában persze nem erről van szó, eltérő kánonkonceptiójuk az írásról, a költészetről való eltérő társadalomfilozófiai előfeltevéseikre vezethető vissza. Bloom szerint „az akadémiai marxizmus, feminizmus és újhistorizmus felszíne alatt a platonizmus és a vele egykorú arisztotelianus társadalmi medicina közti ősi polémia zajlik mindmáig”.¹⁵ Következésképpen „egy költemény nem olvasható *költeményként* – fakad ki –, mert elsődlegesen társadalmi dokumentum, esetleg a filozófia legyőzésére tett kísérlet.” Bloom ismételtelen frappáns észrevétele látszólag találó: az újhistoristákra, de az egész modern irodalomelméletre is tagadhatatlan befolyással bíró Walter Benjamin egyik levelében maga is abból indul ki, hogy Platón milyen szerepet szán az *Államban* az íróknak, s nyilván elismerő véleményének ad hangot akkor, mikor Szókratész idézi: „ha dalban vagy a hősi versformában megszólaló édes műzsát beengeded, akkor a törvény és az általánosan elfogadott józan gondolkodás helyett a gyönyör és a fájdalom foglalják el államunkban a királyi széket” (607a). Greenblatt továbbmegy ennél: szerinte a társadalmi energiát egyenesen „az élvezet és az érdeklődés ismételhető formáival hozhatjuk kapcsolatba, a zaklatottság, fájdalom, féltelenség, szívdobbanás, sajnálat, nevetés, feszültség, megkönnyebbülés és csodálat kiváltásának képességével”.¹⁶ Az „előtér” kedvéért a „háttérre” irányuló figyelemmel lemond ugyan az olvasásról mint *egészről*, az „átfogó olvasás kellemes illúziójáról” – ami mellett Bloom továbbra is kitart. Kárpótlásképpen számos, ez ideig rejtett összefüggésbe nyer bepillantást. A kitágult értelmezői perspektíva veszélye a Bloom által felhozottakkal szemben inkább abban áll, amire Benjamin figyelmeztet: „az úgynevezett balszárny irodalmának jelentős része nem tölt be más társadalmi funkciót, mint hogy a fennálló társadalmi szituációból folyton új effektusokat és szenzációkat húz elő, a publikum szórakoztatására”.¹⁷ Kérdés, vajon a magát részben a benjaminini hagyomány letéteményeseként feltüntető újhistorizmus, kultúrpoétika, kulturális materializmus vagy éppen kulturális historizmus képes-e elkerülni az e funkcióvá válást, esetleg maga is pusztá szenzációhajhászást folytat a(z irodalmi) felelősség álcája alatt.

(3) Az „újkritikus” John M. Ellis szerint bizonyos (szöveges) nyelvi megnyilatkozásokkal kapcsolatban rendre úgy döntünk, hogy azok a továbbiakban irodalomként kezelendők. Döntésünk azonban további következményeket von maga után: azt, hogy a megnyilatkozás elválik eredetétől, kontextusától, hogy megszabadul materiális kötelékeitől – s „éri dús, csodás / Tengeri elváltozás”.¹⁸ (*A vihar* – mint olyan szöveg idézése, amely „a posztkoloniális

¹³ Bloom 38.

¹⁴ Benjamin 1980. 963.

¹⁵ Bloom 18.

¹⁶ A társadalmi energia áramlása 360.

¹⁷ Benjamin, Walter: *The Author as Producer*. In: *Understanding Brecht*. London, 1973. 94.

¹⁸ Shakespeare: *A vihar*. I, 2.; Ellis, John M.: *The Relevant Context of a Literary Text*. In: *The Theory of Literary Criticism: A Logical Analysis*. Berkeley, California, 1974. 104-121.

olvasatok afféle gyakorlóterepce lett¹⁹ – a továbbiakra előrcutalva nem véletlen.) Ellis érvelése csupán látszólag különbözik Bloométól, akinél ugyan a kontextus nem iktatódik ki teljes egészében a műértelmezésből, mégis megszabadulván politikai felhangjaitól oly mértékben *sterilizálódik*, hogy kérdéssé válik, hogy számolhatunk-e vele a továbbiakban. A Greenblattre személyes hatással bíró Raymond Williams úgy véli, hogy egy kultúra *egészének* (történeti) analíziséhez az szükséges, hogy ne csak szelktált és absztrahált „domináns” rendszereit, hanem „marginális”, „csetlegetes” és „másodlagos” rendszereit, valamint az előbbieknél czekekhez való viszonyát is tekintetbe vegyük. Az utóbbiak ugyanis nem feltétlenül amazokkal szembenállók: részben részüket képezik – részben sajátos változataik.²⁰ A „domináns” és „elnyomott” (a „győztesek” és „vesztesek”) logikájában elgondolt dichotómiák a maguk nemében rendhagyók, nem azonosíthatók maradéktalanul a bloomi váddal.

Greenblatt – továbbmelve „az elnyomottak tradícióját” hangsúlyozó benjamin, az ezt „az otthonos és kialakuló” viszonyává szelídítő williamsi és „a Másik történelméről” beszélő foucault-i úton – a művészetet minden további nélkül képes kulturális tettként érteni, mivel az kulturális formációkba foglalt, melyekre reflektál, melyeket bírál, és melyek létrejöttét elősegíti. Greenblattet az az előfeltevés mozgatja, hogy az egyes társadalmakban léteznek olyan központi témák, melyek e társadalom összes szociális formációjában kimutathatók – a magas művésztől a valláson át a gazdasági viselkedési formáig egyaránt. Egy adott kor adott kultúrájának „szoros olvasása” – vagy a Clifford Geertz-i értelemben vett „sűrű leírása” – olyan *organikus* olvasatokat adhat eredményül, melyek képesek meghallani a történetileg tematizálatlant. Ugyanakkor a kultúra poétikája mentén a múltbéli – elsősorban reneszánsz – kultúrához címzett kérdések mintái az önmagunknak feltett kérdések,²¹ így ez a „halk hangon” megszólított központi téma kivétel nélkül a *saját* hangunkon fog megszólalni. Kisszámú, egymással „rezonáló” szöveg vizsgálatával visszatérünk a történelmi partikularitások terepére: rajtuk keresztül ugyan nem fogjuk a maguk teljességében megpillantani egy-egy kor fő történeti alapelveit, viszont általuk értelmezhetővé válnak e korok szimbolikus struktúrái, azok együttjátszása – mígnem valaki egyszer csak kimondja előttünk: „én”. (Greenblatt saját bevallása szerint kezdettől fogva azt az illuzórikus vágyat dédelgette, hogy talán végül „sikerül beszélnie a holtakkal”.²²)

Ez az általunk megszólaltatott „én” azonban igazából sosem konkrét, valaha volt történelmi személyt jelöl. Inkább azt mondhatnánk, hogy valaminek a reprezentánsát – egy történelmileg lokalizálható társadalmi osztálynak, kasztnak –, ami *mikroszintű* történelmi fókuszról nyitva egy szélesebb, *makroszintű* történelmi tendencia felé mutat. Jacques Revel a mikro-történetírásról értekezve azonban rámutat, hogy az optika ismételen „távollátóvá” tételével az már nem a korábról ismert képet fogja mutatni.²³ A vizsgálódás iránya ennyiben meghatározó. Azzal a „kockázattal” jár, hogy a személy(nev)ekre és lokális problémákra koncentráló mikrofókuszú perspektíva a számokra és névtelenségre alapozott kvantitatív vizsgálatok előfeltevéséiül szolgáló, többé-kevésbé konszenzus tárgyát képező történeti struktúrák, haladványok (azaz a makroperspektíva) átrendezését hozhatja magával. Az, hogy a mikrohistóriától a makrohistoria felé el kell-e mozdulnunk, vita tárgyát képezi. Amellett, hogy még az ezt tagadók sem képesek maradéktalanul megtisztítani érvelésüket attól, ami ellen kikelnek – nem valószínű, hogy a két tendencia egymástól elválasztható, ennyiben talán nem is elválasztandók. A mikroperspektíva hozadéka mindenesetre több annál, mint amit a makroszintre „visszahullás” érvényteleníthetne. A mikrohistoria ezért is válhatott – mint

¹⁹ Bényei Tamás: A posztkoloniális irodalom. Helikon, 1996/4. (A posztkoloniális művelődéscelmélet) 521.

²⁰ Vö. Williams, Raymond: *Marxism and Literature*. Oxford, 1977. 121-126.

²¹ Ezen a ponton a fentiek mellett további párhuzamként a recepcióesztétika is megemlíthető.

²² A társadalmi energia áramlása 355.

²³ Revel, Jacques: A mikroszintű vizsgálat és a társadalmi jelenségek konstruálása. AETAS, 1996/4. 217-237.

ahogy az újhistorizmus az amerikai kritikai mezőn – a közelmúlt domináns történeti paradigmájává. A mikrokontextusú szövegkezelés fent említett „én-megszólatatása” nem valamiféle biografikus értelemben vett „halottkultuszból” ered, hanem egy személytelen történeti individualitás képzetéből. Egy olyan elbeszélő én képzetéből, amely (aki) nem annyira konkrét, biográfiai értelemben, nem is elsősorban egy társadalmi csoport, értelmező közösség tagjaként, hanem inkább sajátos élmény- és értékvilágával, társadalmi beágyazódásának *processzusát*²⁴ illusztráló elbeszélésével áll előnk. Egy-egy ilyen „én”-t megszólatatva, az őt övező akár több száz éves hallgatást megtörő recepciótörténetétől látszólag eltávolodva – de e recepciótörténetet semmiképpen sem mellőzve – számos releváns kérdés feltehető „neki”.

(4) Ha a makroléptékben mozgó történetírást – de akár a Clifford Geertz-féle kultúr-antropológiát is – egyfajta totális *langue* (általános érvényű történelmi folyamatok, kultúra-rendszer) leírására tett kísérletként fogjuk fel, melyhez képest a mikrotörténetírás sajátos, és erre a *langue*-ra feltétel nélkül vissza nem vezethető *parole*-beszédesemények értelmező tudományaként szolgálna alternatívául, akkor ez utóbbi számára vélhetőleg *autentikusabb* formájukban mutatkoznak meg a *kéznel lévő* történelmi létezők a maguk *jelenvolt jellemzőlétében*.

A heideggeri fogalomhasználat nem véletlen. Fehér M. István Heidegger-monográfiájában egy jegyzet erejéig a magyar „bennszülött” szóval szemlélteti a világban-benne-lét (In-der-Welt-sein) terminus centrális jelentésdimenzióját: „Ha valaki *bennszülött*, akkor itt nem térbeli relációra gondolunk elsősorban [...] hanem arra, hogy ott született, azaz benső ismeretségben áll az illető vidékkel, [...] hogy elgazodik ott, kiismeri magát e körülmények között, kötődik hozzájuk stb.”²⁵ A – Hans Medick kifejezésével – *centrisztikus*²⁶ történelemlátás számára a történelmi tárgy nem ebben az „otthonosságában”, hanem a történelem (csakis a történész számára *homogén*) lefolyásából kiszakított, saját történelmi rendeltetés-egységben mutatkozik meg. A történelem „vesztéseit” centrisztikus módon, „történelem nélküli” *bennszülöttként* aposztrofáló – és nekik a történelem talmi üvegyöngyöcseit elhozó – „misszionárius”-történész nem képes észrevenni a bennszülött mögül előlépő másik történelmet, azt a történetileg értett eszközcélszert, világot, melyben az értelmet nyert.

A kolonialista metaforikánál maradványként úgy tűnik, hogy a történelemről való beszéd lehetősége annak a beszédnek a folytathatóságát garantálja, mely a terra incognita episztemológiai szituációjában élő embert egykor biztonságba ringatta. A „külső”, a „titokzatos” lehetősége – mindaddig, míg *kívüli*, míg *titok* marad – csupán elodázhatja a pillanatot, mígnem az ember kénytelen körülnézni az immár teljesen meghódított világban. Talán az ettől a pillanattól való szorongás az oka a történelemről való beszédet benövő kolonialista fogalmiság kigyomlálhatatlanságának. Az ennek kiirtására irányuló igyekezet pedig – „maga alatt vágya a fát” – szinte biztosan *apóriába* vezet, episztemológiai nyugtalansághoz, a tehetetlenség vákuumához.

Az önnön kolonizálásával szemben „közönyös” történelem perspektívájából inautentikus-centrista történelmi megközelítés, mivel kizárólag a számára egzotikumként ható tartalmi elemekre koncentrálna, megővja magát attól, ami önnön előfeltevésének átértékelésére kényszerítené. Az „elnyomottak tradíciója” melletti szolidaritás, az önnön előfeltevéseire túlzott hangsúlyt fektető újhistorizmus viszont talán indokolatlanul nagy fontosságot tulajdonít a társadalmi *ellenállásformák*, a foucault-i értelemben vett *tárgyformációk*²⁷ irodalomalakító sze-

²⁴ A kifejezés jogi értelmét (per) vagy a „processzió” (egyházi körmenet) eredetét – Jézus keresztségét, egyfajta szenvedéstörténetet – kellene szem előtt tartanunk.

²⁵ Fehér M. István: Martin Heidegger. Egy XX. századi gondolkodó életútja. 2. bővített kiadás, Göncöl Kiadó, Budapest, 1992, 122.

²⁶ Hans Medick: Misszionáriusok a csónakban? In: Misszionáriusok a csónakban. Antropológiai módszerek a társadalomtörténetben. Válogatta és fordította: Vári András. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988. 62-110.

²⁷ Foucault, Michel: A diszkurzív szabályszerűségek. Gond, 1998. 15-16., 284 kk. ford. Angyalosi Gergely.

repének. Az újhistorista teoretikus Richard Strier könyve – *Resistant Structures*²⁸ – részben erre utal. Továbbá azt a felismerést sejteti, miszerint az egyedi szövegek *a priori*jaként folyton olyan mozzanataikkal szembesülünk, melyek permanens módon ellenállnak az értelmezés totalizáló stratégiáinak.²⁹ Az *ellenállás* konkrét történeti-politikaiból textuális aktivitássá avanzsálása az újhistorizmust jelentős támadási felülettől mentesítheti, amennyiben ha nem is megszabadítja a marxista vagy – a benjamini értelemben vett – történelmi materialista szerepétől, mindenesetre elveheti annak kellemetlen felhangjait. Egyben láthatóvá teheti azt a látni folyamatot, hogy hogyan lépnek működésbe egy-egy szöveggel szembeni előzetes sémáink, kategóriáink. A hagyományos – korszakhoz, stílushoz, nemzethez, iskolákhoz stb. kötött – (irodalom)történeti fogalmak revízióját kikényszerítő szövegunkáról van szó, mely talán történetileg relevánsabb, mindenesetre *újabb* szövegosztályozási, korszakolási stb. szempontok, kategóriák felvetésével deszakralizálhatja az irodalomtörténet sokszor merev, tárgyától eltávolító eszközrendszerét.

²⁸ Strier, Richard: *Resistant Structures. Particularity, Radicalism, and Renaissance Texts*. University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London, 1995. (a továbbiakban: Strier)

²⁹ Strier 3.